

**ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ  
ՊԵՏԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐՈՒՄ (ԱՌԱՋԻՆ, ԵՐԿՐՈՐԴ ԵՎ  
ԵՐՐՈՐԴ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԺԱՄԱՆԱԿԱՇՐՋԱՆՈՒՄ)**

**Շուքուրյան Արմեն**

*Իրավաբանական գիտությունների թեկնածու  
ՀՀ ԳԱԱ Փիլիսոփայության,  
սոցիոլոգիայի և իրավունքի  
ինստիտուտի ավագ գիտաշխատող*

Հայաստանի առաջին Հանրապետությունը, որը գոյատևեց ընդամենը երկուսուկես տարի, չհասցրեց ունենալ իր սահմանադրությունը, չնայած որ որոշում էր կայացվել Սահմանադիր ժողովի գումարման մասին<sup>1</sup>:

1920 թվականի դեկտեմբերի 2-ին Հայաստանում հաստատված խորհրդային իշխանությունը, երկու տարի անց՝ 1922թ. փետրվարի 3-ին ընդունեց Հայկական ԽՍՀ առաջին Սահմանադրությունը<sup>2</sup>:

Սոցիալիստական Հայաստանի առաջին սահմանադրությունը խորհուրդների ձևով կազմակերպեց հանրային քաղաքական իշխանությունը:

Անկախ ռասայական և ազգային պատկանելիությունից, ճանաչվում էին բոլոր քաղաքացիների հավասար իրավունքները: Միաժամանակ սահմանափակվում էին բնակչության ոչ պրոլետարական խավերի շահագործող դասակարգի ներկայացուցիչների, հոգևորականության, ոստիկանության, ժանդարմերիայի հատուկ կորպուսի և պահնորդական բաժանմունքի նախկին ծառայողների իրավունքները: Բոլոր մակարդակների խորհուրդները ձևավորելիս, գյուղացիների համեմատ, առավելությունը տրվում էր բանվորներին: Մերժելով իշխանությունների տարանջատման սկզբունքը սահմանվում էր պետական իշխանության կենտրոնական և տեղական մարմինների միաս-

---

<sup>1</sup> Տե՛ս «Կառավարության լրաբեր». 08.11.1919թ., N7:

<sup>2</sup> Մանրամասն տե՛ս. Սետրոյան Հ.Մ. «ՀՍՀ, 1922թ. սահմանադրությունը» թեկնածուական դիսերտացիա. Երևան, 1946: Պետրոսյան Շ.Ն. հայկական ՍՍՀ սահմանադրությունը և նրա պատմական զարգացումը. Երևան, 1982: Նաև Портнов В.П., Славин М.М. Этапы развития Советской Конституции /историко — правовое исследование/. М., "Наука", 1982.

նական համակարգ: Օրենսդիր իշխանությունն իրականացվում էին միաժամանակ խորհուրդների համագումարի, ԿԳԿ ի /Կենտրոնական գործադիր կոմիտե/, ԿԳԿ ի նախագահության և Հայաստանի ժողովրդական կոմիսարների խորհրդի կողմից:

Հետագա սահմանադրական զարգացման ընթացքում նկատվում է որոշակի միտում, որը բնորոշվում է հայտնի ծիսակատարությամբ և սահմանադրական նորմերի անգործությամբ, որոնք ձեռնառու էին և՛ իշխանությանը, և՛ հենց հասարակությանը:

Իշխանության մարմինների գործողությունները և իրական սոցիալական կյանքը չէին համապատասխանում սահմանադրական նորմերին, չնայած դրանցից ոչ բոլորն էին անիմաստ ու կեղծ:

Հայկական ԽՍՀ երկրորդ Սահմանադրությունն ընդունվեց 1937թ. մարտի 23-ին, ԽՍՀՄ 1936թ. Սահմանադրության ընդունումից անմիջապես հետո: Այն հռչակում էր «սոցիալիզմի հիմքերի կառուցման ավարտը»: Այդ Սահմանադրության մեջ առաջին անգամ բավականին լիարժեքորեն կարգավորված էին հասարակական և պետական կառուցվածքի հարցերը սահմանված էր պետական իշխանության և կառավարման բարձրագույն և տեղական մարմինների, դատարանի և դատախազության համակարգն ու իրավասությունը: Հատուկ գլուխներ էին նվիրված քաղաքացիների հիմնական իրավունքներին և պարտականություններին, ընտրական համակարգին: Սահմանադրությունը արձանագրում էր Հայկական ԽՍՀ կամավոր միավորումը իրավահավասար միութենական հանրապետությունների հետ՝ ԽՍՀ Միության կազմի մեջ:

Եվ չնայած Հայկական ԽՍՀ 1937թ. Սահմանադրությունը ներծծված էր սոցիալիստական գաղափարախոսությամբ, այնուամենայնիվ, նրա տեքստում արդեն չկային ողջ հողագնդում սոցիալիզմի հաղթանակի բացահայտ կոչերը: Միևնույն ժամանակ այդ Սահմանադրության շատ նորմեր դեկլարատիվ բնույթ ունեին: հռչակելով ժողովրդավարության, օրինականության և քաղաքացիների իրավունքների պաշտպանության սկզբունքները՝ Սահմանադրությունն ի զորու չեղավ կանխել հարյուր հազարավոր մարդկանց հանդեպ իրականացվող արտադատական հաշվեհարդարներն ու բռնարարքները:

1978թ. ապրիլի 14-ին ընդունված Խորհրդային Հայաստանի երրորդ Սահմանադրությունը /Հիմնական օրենքը/, որը մշակվեց ԽՍՀՄ 1977թ. Սահմանադրությանը համապատասխան, մարմնավորում էր

ներկայումս հիմնազուրկ համարվող զարգացած սոցիալիզմի հայեցակետը: Այն հռչակում էր հասարակության սոցիալական խմբերի և շերտերի բարոյաքաղաքական միասնության ամրապնդումը, մարդկանց պատմական նոր հանրության խորհրդային ժողովրդի ձևավորումը, ամրապնդում էր արտադրության միջոցների նկատմամբ հասարակական սոցիալիստական սեփականությունը: Մասնավոր սեփականությունը բացառված էր: Ամրապնդվում էր խիստ կենտրոնացման հիմքի վրա պլանային տնտեսության վարումը: Պետական իշխանության կազմակերպումը հիմնվում է խորհուրդների գերիշխանության սկզբունքի վրա:

Հայկական ԽՍՀ, 1978թ. Սահմանադրությունը նախորդներից տարբերվում էր ոչ միայն բովանդակությամբ, այլ նաև առավել կատարյալ ձևով: Նրանում, նախկինում գործող սահմանադրությունների համեմատ, էականորեն փոխված էր գլուխների համակարգումը, Սահմանադրությունը սկսվում էր ներածությամբ՝ պրամբուլայով: Միաժամանակ այն նախկինի պես գաղափարականացված էր: Դա արտահայտվում էր նրանով, որ գիտական կոմունիզմի գաղափարները ճանաչվում էին որպես տիրապետող գաղափարախոսություն: Կոմունիստական իդեալը հիշատակվում էր որպես հասարակական զարգացման և անհատի դաստիարակության նպատակ: Հասարակական զարգացման վերջնական նպատակ էր հռչակվում անդասակարգ կոմունիստական հասարակարգը: Պետությունը հանդես էր գալիս որպես սոցիալիզմի և կոմունիզմի կառուցման հիմնական գործիք: Աշխատավորական կոլեկտիվները պարտավորեցվում էին իրենց անդամներին դաստիարակել կոմունիստական բարոյականության ոգով:

Այնուամենայնիվ, Հայկական ԽՍՀ, 1978թ. Սահմանադրությունը պարունակում էր ժողովրդավարական նորմեր, այստեղ տեղին է հիշատակել հայերենի, որպես պետական լեզվի, ամրագրումը այդ Սահմանադրության թիվ 72 հոդվածում: Սակայն իրական կուրսը և գործերը կտրուկ հեռանում էին այդ նորմերից, ինչը քաղաքացիների և պաշտոնատար անձանց մոտ դաստիարակում էր այնպիսի վերաբերմունք, երբ սահմանադրական, դրույթներն ընկալվում էին սոսկ որպես դեկլարատիվ հայտարարություններ<sup>3</sup>:

---

<sup>3</sup> Տե՛ս Խաչատրյան Հ. Մ. Հայաստանի Հանրապետության առաջին սահմանադրությունը. Երևան, 1997, էջ 15:

Ինչպես իրավացիորեն նշում են Վ.Պողոսյանը և Կ.Միրումյանը, «սովետական շրջանի սահմանադրություններն ամբողջությամբ կառուցված են եղել Մարքս-Լենինյան տեսության վրա և, հետևաբար, էապես տարբերվում են արևմտյան աշխարհում ընդունված չափորոշիչներից: Ավելին, շուրջ յոթանասունամյա ամբողջատիրական կարգերի տիրապետության հետևանքով մոռացության տրվեցին նախորդ շրջանում ձեռք բերված սահմանադրական գիտելիքները և անջրպետ առաջացավ անցյալի մեր ժառանգության և նորոքյա պատկերացումների միջև: Այդ պատճառով էլ ներկայումս հայտնվել ենք արևմտյան արժեքները սոսկ ընդօրինակողի դերում<sup>4</sup>:

Սակայն, մեր կարծիքով, չի կարելի մեկ ծայրահեղությունից ընկնել մեկ այլ ծայրահեղության մեջ: Խորհրդային սահմանադրություններն իրենց գաղափարախոսական և դեկլարատիվ բնույթով հանդերձ, էական դեր են խաղացել անձի սոցիալ-տնտեսական իրավունքների պահպանման և իրագործման խնդրում: Այս առումով, խորհրդային սահմանադրությունների սոցիալական ուղղվածությունը շոշափելի ազդեցություն է ունեցել նաև մարդու սոցիալ-տնտեսական և մշակութային իրավունքների մի շարք միջազգային փաստաթղթերի ձևավորման և դրանց բովանդակության վրա:

Նոր Սահմանադրության ընդունման հարցը դրվեց Հայաստանի անկախության հռչակագրի անմիջապես ընդունումից /1990 թվականի օգոստոսի 23-ին/ հետո<sup>5</sup>: Հռչակագրի 12-րդ կետում ամրագրված է հետևյալ կարևոր դրույթը. «Սույն հռչակագիրը հիմք է ծառայում Հայաստանի հանրապետության Սահմանադրության մշակման, իսկ գործող Սահմանադրության մեջ փոփոխությունների և լրացումների կատարման, պետական մարմինների գործունեության, հանրապետության նոր օրենսդրության մշակման համար»:

Այստեղ տեղին է նշել, որ Հռչակագրի հիմնարար դրույթներն ու նպատակները որոշակիորեն արտացոլված են Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության մեջ: Մասնավորապես վերջինիս նե-

---

<sup>4</sup> Տե՛ս Վալերի Պողոսյան, Կառլեն Միրումյան. Սահմանադրականության գաղափարը հայ իրավաբանական մտքի պատմության մեջ. - «Սահմանադրական դատարան». Տեղեկագիր, N1 /18/, 2001:

<sup>5</sup> Տե՛ս Վահե Ստեփանյան, Անցումային ժամանակաշրջանի սահմանադրական զարգացման առանձնահատկությունները ՀՀ-ում: - «Օրենք և իրականություն», 16 օգոստոս 2003թ., էջ 1-2:

րածությունում /պրեամբուլայում/ ուղղակի նշված է. «Հայ ժողովուրդը, հիմք ընդունելով Հայաստանի անկախության մասին հռչակագրում հաստատագրված հայոց պետականության հիմնարար սկզբունքները և համազգային նպատակները ... ընդունում է Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությունը»: «Հետևաբար,- գրում է Վլ. Նազարյանը, - Հայաստանի անկախության մասին հռչակագիրը իրավաբանական առումով Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության բովանդակության օրգանական մասն է<sup>6</sup>:

Վերլուծելով անցած տարիների սահմանադրական զարգացման փորձը, պետք է եզրակացնել, որ Հռչակագիրն իրականացրել է իր մեծ առաքելությունը և կայուն հիմք է ծառայել ինչպես ՀՀ Սահմանադրության, այնպես էլ ընթացիկ օրենսդրության, մշակման համար: Հռչակագրի հիմանդիր դրույթները որոշակի դեր են խաղացել նաև 2005 և 2015 թվականների սահմանադրական փոփոխությունների մշակման ժամանակ:

Հռչակագրի դրույթներին համապատասխան, Հայաստանի Գերագույն խորհրդի որոշմամբ, 1990թ. նոյեմբերի 5-ին նոր Սահմանադրության տեքստի մշակման համար ստեղծվեց սահմանադրական հանձնաժողով: Հանձնաժողովի կազմում ընդգրկվեցին պետական և քաղաքական գործիչներ, պատգամավորներ և իրավունքի մասնագետներ: Ընդամենը 20 մարդ: Սահմանադրական հանձնաժողովը գլխավորեց Հայաստանի Հանրապետության Գերագույն խորհրդի նախագահը:

1990թ. Օգոստոսի 23-ին «Հայաստանի անկախության մասին» հռչակագրի ընդունումից հետո Հայաստանի հասարակական քաղաքական կյանքում կատարված արմատական փոփոխությունները չէին կարող իրենց ազդեցությունը չունենալ 1978թ. սահմանադրության բովանդակության վրա: Նրա տեքստը 1990 - 1991թթ. ընթացքում բազմիցս և էականորեն փոփոխվել էր:

Հանրապետության պաշտոնական անվանումից հանվեցին «Խորհրդային» և «Սոցիալիստական» բնորոշումները: 1990թ. Օգոստոսի 24-ին ընդունվեց Հայկական ԽՍՀ-ի վերանվանման մասին օ-

---

<sup>6</sup> Տե՛ս Վահե Ստեփանյան, Անցումային ժամանակաշրջանի սահմանադրական զարգացման առանձնահատկությունները ՀՀ-ում: - «Օրենք և իրականություն», 16 օգոստոս 2003թ., էջ 1-2:

րենքը: Մեր երկիրը անվանվեց Հայաստանի Հանրապետություն, կրճատ՝ Հայաստան: Ընդ որում երկու անվանումներն էլ հավասարազոր են:

Փոփոխություններ կրեցին նաև պետական խորհրդանիշները ընդունվեցին նոր պետական դրոշը, օրհներգը և գինանշանը:

Այդ առնչությամբ ընդունվեցին համապատասխան օրենսդրական ակտեր, որոնցով, փաստորեն, վերականգնվեցին Հայաստանի առաջին հանրապետության խորհրդանիշները:

1991-1992թթ. ընթացքում, իշխանությունների տարանջատման սկզբունքին համապատասխան, վերակազմավորվեցին իշխանության և կառավարման ինստիտուտները: Հիմնվեց Հանրապետության Նախագահի ինստիտուտը, նորացվեց ընտրական համակարգը:

Մեզանում սահմանադրական բարեփոխումների իրականացման գործընթացներում մեծ նշանակություն ունեցան ՀՀ Գերագույն խորհրդի ընդունած սահմանադրական օրենքները: 1990թ. դեկտեմբերի 10-ին ընդունվեց սահմանադրական օրենք՝ «Հայաստանի անկախության մասին» հռչակագրին համապատասխան ընդունված օրենսդրական ակտերի մասին: Ինչպես նշում է պրոֆեսոր Վահե Ստեփանյանը. «Սահմանադրական օրենքը չդադարեց խորհրդային սահմանադրության գործողությունը և, դրանով իսկ, չստեղծեց բացեր սահմանադրաիրավական կարգավորման ոլորտում: Այդ օրենքը պարզապես գրվեց գործող սահմանադրությանը, բարձրագույն իրավաբանական ուժից, ավելի ճիշտ սահմանադրությունը վերափոխեց այլընտրանքային իրավաբան/ական ուժ ունեցող նորմատիվ - իրավական ակտի: Այն պահպանեց իր բարձրագույն իրավաբանական ուժը բոլոր նորմատիվ-իրավական ակտերի, այդ թվում օրենքների նկատմամբ, բացառությամբ Հռչակագրի հիման վրա ընդունած օրենքների»<sup>7</sup>:

1991թ. սեպտեմբերի 25-ին Հայաստանի Հանրապետության Գերագույն խորհուրդը ընդունեց «Անկախ պետականության հիմնադրույթների մասին» սահմանադրական օրենքը: Այն մեզանում սահմանադրական գործընթացների կարևոր հանգրվան է, քանզի վերոհիշյալ իրավական ակտը բազմանպատակ և համալիր բնույթ է կրում՝

---

<sup>7</sup> Տե՛ս Վահե Ստեփանյան. Անցումային ժամանակաշրջանի սահմանադրական զարգացման առանձնահատկությունները ՀՀ -ում: «Օրենք և իրականություն», 16 օգոստոս 2003թ., էջ 2:

ընդգրկելով ոչ միայն պետական, այլ նաև հասարակական կյանքի բազմաթիվ շերտերն ու կողմերը: Եվ դա միանգամայն օրինաչափ է, քանի որ հիշյալ սահմանադրական օրենքի էությունը մեր նորացված հասարակության նորմատիվ մոդելի ստեղծումն էր: Այդ օրենքում /հոդ. 16/ վավերացվեց նաև գործող

Սահմանադրության մեջ հետագա փոփոխություններ չմտցնելու մասին դիրքորոշումը: «Մինչև Հայաստանի Հանրապետության նոր Սահմանադրության ընդունումը, - ասված է սահմանադրական օրենքի 16-րդ հոդվածում, գործող Սահմանադրությունն ու օրենքները գործում են այնքանով, որքանով դրանք չեն հակասում սույն օրենքին և Հայաստանի անկախության մասին» հռչակագրի հիման վրա ընդունված օրենսդրական ակտերին»:

Սահմանադրական հանձնաժողովի առաջին նիստը գումարվեց միայն 1992թ. հոկտեմբերի 15-ին: Սակայն արդեն 1992թ. Դեկտեմբերին Հայաստանի Հանրապետության Գերագույն խորհրդի նախագահություն, սահմանադրական հանձնաժողով և նախագահի աշխատակազմ ներկայացվեց Հայաստանի նոր Սահմանադրության այլընտրանքային նախագծերից մեկը/ որը նախապատրաստել էր ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության և իրավունքի ինստիտուտի պետաիրավական հետազոտությունների բաժնի ղեկավար Հենրիկ Խաչատրյանը/:

Փորձագետներից շատերի կարծիքով այդ նախագիծը ուշադրության արժանի մի շարք արժանիքներ ուներ: Ահա թե ինչու այդ նախագծի որոշ դրույթներ հաշվի առնվեցին սահմանադրական հանձնաժողովի կողմից<sup>8</sup>:

Հետագայում ՀՀ սահմանադրական հանձնաժողովը, նրա աշխատանքային խումբը սկսեցին առավել ինտենսիվ գործել: Բավական է ասել, որ 1992թ. հոկտեմբերի 15- ից մինչև 1995թ. մայիսի 11-ը սահմանադրական հանձնաժողովն անց է կացրել 109 նիստ: 1993թ. Հունիսի 24-ին սահմանադրական հանձնաժողովը հավանություն տվեց Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության նախագծի պաշտոնական տարբերակին և այն ներկայացրեց համաժողովրդական քննարկման, որը տևեց ինն ամիս:

---

<sup>8</sup> Տե՛ս Սահմանադրության ոչ պաշտոնական տարբերակի շուրջ», «Ազգ», Էռևկիսի 10, 1993թ., թիվ 108 /359/: Об альтернативном проекте новой Конституции Республики Армения, см. Республика Армения. 14.01.1993г.

Աշխատանքային խումբն իր աշխատանքները վերսկսեց Գերագույն խորհրդի նախագահության կողմից ստեղծված բազմակուսակցական հանձնաժողովի աշխատանքների ավարտից անմիջապես հետո 1993 թվականի նոյեմբերի 18-ից:

Գերագույն խորհրդի նախագահությունը աշխատանքային խմբին տրամադրել էր համաժողովրդական քննարկումների արդյունքում ստացված, բազմակուսակցական սահմանադրական հանձնաժողովի կողմից համակարգված 700-ից ավելի առաջարկություններ պարունակող փաթեթը<sup>9</sup>: Առաջարկություններով հանդես էին եկել 300-ից ավելի կազմակերպություններ, այդ թվում՝ ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության և իրավունքի ինստիտուտը<sup>10</sup>, այլ ինստիտուտներ, Երևանի պետական համալսարանի իրավաբանական ֆակուլտետը, ինչպես նաև բազմաթիվ քաղաքացիներ: Դրանք բոլորը համակարգվեցին և մասամբ հաշվի առնվեցին Սահմանադրության նախագծի հետագա լրամշակման ժամանակ:

Պաշտոնական նախագծի վերաբերյալ ստացվել էին նաև արտասահմանյան, հեղինակավոր գիտական հաստատությունների և առանձին գիտնականների կարծիքները, որպիսիք էին՝ Ռուսաստանի Գիտությունների ակադեմիայի Պետության իրավունքի ինստիտուտը<sup>11</sup>, Ռուսաստանի Դաշնության կառավարությանն առընթեր օրենսդրության և համեմատական իրավագիտության ինստիտուտը, Ֆրանսիայի նշանավոր իրավաբան-գիտնական Միշել Լևսաթը<sup>12</sup> ամերիկացի էլիզաբեթ էֆ. Դիֆայսը<sup>13</sup> ուս հայտնի գիտնական Կ.Ֆ.Շերմետևը<sup>14</sup> և այլն: Վերոհիշյալ կազմակերպությունների և գիտնականների փորձագիտական եզրակացություններում պարունակվող առաջարկություններն ու դիտողությունները նույնպես օգնեցին բարելավելու Սահմանադրության նախագծի առանձին դրույթները:

Վերոնշյալ փորձագիտական եզրակացությունները, ընդհանուր առմամբ դրական գնահատեցին Սահմանադրական հանձնաժողովի մշակած նախագիծը և գրանցում մասնավորապես նշվում էր, որ ՀՀ

---

<sup>9</sup> Տե՛ս «Հայաստանի Հանրապետություն», 30 մարտ, 1994թ.:

<sup>10</sup> Տե՛ս «Հայաստանի Հանրապետություն», 5 ապրիլ 1994թ.:

<sup>11</sup> Տե՛ս «Հայաստանի Հանրապետություն», 8 ապրիլ, 1994թ., թիվ 66/930/:

<sup>12</sup> Տե՛ս «Հայաստանի Հանրապետություն», 6 ապրիլ, 1994թ.:

<sup>13</sup> Տե՛ս «Հայաստանի Հանրապետություն», 7 ապրիլ, 1994թ.:

<sup>14</sup> Տե՛ս «Հայաստանի Հանրապետություն», 7 ապրիլ, 1994թ.:

Սահմանադրության նախագիծը, ամբողջությամբ վերցրած, համապատասխանում է միջազգային ստանդարտներին և բավարարում է ժամանակակից սահմանադրականության պահանջները:

1994թ. ապրիլի 20-ին սահմանադրական հանձնաժողովը հավանություն տվեց նախագծի լրամշակված տարբերակին և այն ներկայացրեց Հայաստանի Հանրապետության Գերագույն խորհուրդ: Ներկայացվեցին նաև Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության այլընտրանքային նախագծեր:

Սահմանադրական հանձնաժողովի մշակած և հավանության արժանացած նախագիծը վերադարձվեց հանձնաժողովին լրամշակելու՝ հաշվի առնելով նաև այլընտրանքային նախագծերը:

Ընդլայնված կազմով /32 մարդ/ սահմանադրական հանձնաժողովն աշխատեց 1994թ. հունիսի 30-ից մինչև 1995 թ. ապրիլի 13-ը: Այդ ընթացքում հրավիրվեց հանձնաժողովի 66 նիստ: Ծավալուն աշխատանք կատարեցին աշխատանքային խմբերը:

Մեր կարծիքով, Սահմանադրական հանձնաժողովի հաջողության գրավականը հանդիսացան նրա գործունեության, ըստ էության, ժողովրդավարական հետևյալ սկզբունքները.

1. Սահմանադրական հանձնաժողովի տրամադրության տակ եղած բոլոր նախագծերը, առանց որևէ, բացառության, ճանաչվեց որպես լրամշակվող նախագծի համար առաջարկներ և դրանք, առանց որևէ վերապահման, դարձան քննարկման առարկա:

2. հաշվի էր առնվում և հանգամանորեն քննարկվում էր հանձնաժողովի անդամների, ինչպես նաև նրա նիստերին մասնակցող Գերագույն խորհրդի պատգամավորների և մասնագետների յուրաքանչյուր առաջարկ, դիտողություն, լրացում, փոփոխություն:

3. յուրաքանչյուր առաջարկ հանձնաժողովում քննարկվում էր միայն հանձնաժողովի հինգ իրավաբան անդամներից կազմված աշխատանքային խմբի եզրակացության հիման վրա: Ընդ որում, աշխատանքային խումբը, պարտավոր էր իր հիմնավորված եզրակացությունը ներկայացնել առանց բացառության յուրաքանչյուր առաջարկի վերաբերյալ:

4. մասնագիտական զուտ իրավաբանական խնդիրներում վճռորոշ նշանակության ունեւ հանձնաժողովի իրավաբան անդամների մշակած մոտեցումները:

5. առանց շտապողականության քննարկվում էր վիճահարույց հարցերը, մասնավորապես, Հայ դատի արտացոլման անհրաժեշտությունը և ձևը, հայրենիք -սփյուռք առնչությունները, պետական կառավարման ձևը, օրենսդիր, գործադիր և դատական իշխանությունների տարանջատվածությունը և հակակշիռները, հանրապետության նախագահի սահմանադրական կարգավիճակը, Սահմանադրական դատարանի իրավասությունը, տեղական ինքնակառավարման մարմինների համակարգի սահմանադրական հիմունքները:

6. միայն բացառիկ դեպքերում, երբ արդեն իսկ սպառվում էր միասնական տեսակետ մշակելու բոլոր հնարավորությունները, լրամշակվող նախագծում թողնվում էր որպես հիմք ընդունված տարբերակի համապատասխան դրույթը<sup>15</sup>:

Ծավալված սահմանադրական ռեֆորմն ավարտվեց Հայաստանի հանրապետության Գերագույն խորհրդի կողմից 1995թ. մարտի 27-ին «Սահմանադրական օրենքի» և 1995 թվականի ապրիլի 4-ին «Հայաստանի հանրապետության Ազգային ժողովի պատգամավորների ընտրությունների մասին» օրենքի ընդունումով: Դրանով իսկ կայուն նորմատիվ իրավական բազա ստեղծվեց Հայաստանի Հանրապետության հիմնական օրենքի ընդունման համար<sup>16</sup>:

Սահմանադրական հանձնաժողովը որպես հիմք ընդունեց պաշտոնական նախագիծը /հասարակական շրջաններում նախագիծն այդպիսի անվանում էր ստացել/, որը լրամշակվեց և ներկայացվեց ՀՀ Գերագույն խորհրդի քննարկմանը: 1995թ. մայիսին նախագիծը մանրակրկիտ քննարկվեց Գերագույն խորհրդի նստաշրջանում: Անցկացվեցին երկարատև խորհրդարանական քննարկումներ, Սահմանադրության նախագծում մտցվեցին զգալի թվով փոփոխություններ ու լրացումներ: Դրանք բոլորը հանգամանորեն քննարկվեցին սահմանադրական հանձնաժողովի լրացուցիչ նիստերում /1995թ. մայիսի 10-

---

<sup>15</sup> Տե՛ս ՀՀ ԳԽ սահմանադրական հանձնաժողովի զեկուցումը Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության նախագծի վերաբերյալ: Զեկուցումը քննարկվել է ՀՀ ԳԽ մայիսի 2-ի արտահերթ նիստում: «Հայաստանի Հանրապետություն», 4 մայիս, 1995թ., Թիվ 104/1224:

<sup>16</sup> Տե՛ս ՀՀ ԳԽ սահմանադրական հանձնաժողովի զեկուցումը Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության նախագծի վերաբերյալ: Զեկուցումը քննարկվել է ՀՀ ԳԽ մայիսի 2-ի արտահերթ նիստում: «Հայաստանի Հանրապետություն», 4 մայիս, 1995թ., Թիվ 104/1224:

ին և 11-ին/։ համաձայնեցված տեքստը մեկ անգամ ևս քննարկեց Հայաստանի հանրապետության Գերագույն խորհուրդը։ Եվ, վերջապես, 1995թ. Մայիսի 12-ին Գերագույն խորհուրդը ընդունեց պատմական որոշում «Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության նախագծի մասին»։ Հենվելով Հայաստանի հանրապետության 1995թ. Մարտի 27-ի Սահմանադրական օրենքի 2-րդ հոդվածի վրա և ղեկավարվելով «Հայաստանի Հանրապետության հանրաքվեի մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի 14 հոդվածով, Գերագույն խորհուրդը որոշեց.

1. Հավանություն տալ Հայաստանի Հանրապետության Գերագույն խորհրդի սահմանադրական հանձնաժողին ներկայացրած Հայաստանի հանրապետության Սահմանադրության նախագծին։

2. Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության ընդունման նպատակով 1995թ. հուլիսի 5-ին անցկացնել հանրաքվե՝ քվեարկության դնելով հետևյալ հարցը. «Համաձայն եք, արդյոք, ընտրել Հայաստանի Հանրապետության Գերագույն խորհրդի հավանությանն արժանացած Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությունը<sup>17</sup>։

3. Հայաստանի Հանրապետության ողջ պատմության ընթացքում առաջին անգամ 1995թ. հուլիսի 5-ին անցկացվեց սահմանադրական հանրաքվե։

4. Հայաստանի քաղաքացիները պետք է գնատահատական տային սահմանադրական հանձնաժողովի ներկայացրած և Հայաստանի Հանրապետության Գերագույն խորհրդի հավանությանն արժանացած ՀՀ Սահմանադրության նախագծին։ Հայաստանի Հանրապետության ակտիվ ընտրական իրավունք ունեցող 2189804 քաղաքացիներից հանրաքվեին մասնակցեց 1217531 մարդ։ Ընդ որում 828370-ը պատասխանեցին «այո» և միայն 349721 - ը «ո՛չ»։ Անվավեր ճանաչվեց 39.440 քվեաթերթիկ։ Այսպիսով, հանրաքվեին մասնակցեց 1.217531 քաղաքացի, այսինքն քվեարկության իրավունք ունեցողների 55,66 տոկոսը։ Հայաստանի Հանրապետության նոր հիմնական օրենքի օգտին կողմ արտահայտվեց ընտրողների ճնշող-մեծամասնու-

---

<sup>17</sup> Տե՛ս «Հայաստանի Հանրապետություն Գերաֆգույն խորհրդի տեղեակագիր». Հոդ.9/1085/, 15 մայիսի 1995թ.։

թյունը 68,04 տոկոսը<sup>18</sup>:

5. Այս Սահմանադրությունն հիմնականում արտացոլում էր մեր հասարակության և պետության զարգացման միանգամայն նոր փուլ, սոցիալական կառավարման ողջ համակարգի կատարելագործումը, ընդգծում Հայաստանի կարգավիճակը՝ որպես միջազգային հարաբերությունների լիիրավ սուբյեկտի: Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությունը ամրագրում էր սահմանադրական կարգերի սկզբունքներն նոր հիմքերը, կողմնորոշիչ դեր խաղում պետության օրինաստեղծ և իրավակիրառ գործունեության համար: Հավաստում է Հայաստանի ծգտումը՝ հետևել միջազգային իրավունքի համընդհանուր ճանաչում գտած նորմերին և սկզբունքներին, պահպանել միջազգային իրավակարգի կայունությունը:

6. Հետագայում՝ 2005 և 2015 թվականներին հանրաքվեի միջոցով էական փոփոխություններ կատարվեցին ՀՀ Սահմանադրության տեքստում:

7. Ներկայումս ընթանում է ՀՀ Սահմանադրության նոր տեքստի նախագծային մշակումները:

## **РЕЗЮМЕ КОНСТИТУЦИОННОЕ РАЗВИТИЕ В УСЛОВИЯХ ГОСУДАРСТВЕННОСТИ АРМЕНИИ (В ПЕРИОД ПЕРВОЙ, ВТОРОЙ И ТРЕТЬЕЙ РЕСПУБЛИК)**

**Шукурян Армен**

*Кандидат юридических наук,  
старший научный сотрудник Института  
философии, социологии и права НАН РА*

В настоящей статье автор подробно проанализировал вопросы развития армянской конституционной мысли и конституции – Современный период на основе трех армянских республиках. Первая Республика в очень сложный политико-правовой период не успела принять конституцию, хотя решение об этом было принято.

---

<sup>18</sup> Նույն տեղում, հոդ., 13, 14:

В советский период было принято три Конституции, которые находились под сильным влиянием Конституции СССР и, по сути, носили декоративный характер.

В третьей Республике Армения принята пока только одна конституция, которая дважды подверглась значительным изменениям (в 2005).

Конституция РА является более демократической и, по сути, действующей Конституцией.

**Ключевые слова:** конституция, республика, советская конституция, конституционализм, декларация, социалистическая конституция.

## **CONSTITUTIONAL DEVELOPMENT IN THE CONDITIONS OF THE STATEHOOD OF ARMENIA (DURING THE PERIOD OF THE FIRST, SECOND AND THIRD REPUBLICS)”**

**Shukuryan Armen**

*Candidate of Jurisprudence*

*Senior Researcher of the Institute of Philosophy,*

*Sociology and Law of NAS RA*

### **SUMMARY**

In this article, the author analyzed in detail the issues of the development of the Armenian constitutional thought and constitution – the Modern period based on the three Armenian republics. The First Republic, in a very difficult political and legal period, did not have time to adopt a constitution, although a decision was made to do so.

During the Soviet period, three Constitutions were adopted, which were strongly influenced by the Constitution of the USSR and, in fact, were of a decorative nature.

In the third Republic of Armenia, only one constitution has been adopted so far, which has undergone significant changes twice (in 2005 and in 2015). Compared to the Soviet constitutions, the RA Constitution is more democratic and, in fact, is an acting Constitution.

**Key words:** constitution, republic, Soviet constitution, constitutionalism, declaration, socialist constitution.